

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2023.22.4.100-108>

Témata vzdělávacích programů pro školy a zájmové skupiny v regionální výstavní instituci

Topics of Educational Programs for Schools and Interest Groups in the Regional Exhibition Institution

Miloš Makovský, Lucie Melechovská, Dagmar Myšáková

Abstract

The paper presents partial outputs from the second – qualitative – phase of research focused on accompanying and educational programs in galleries and museums in the Ústí nad Labem region (CZ). The focus is on educational programs for schools and interest groups. The aim of the paper is to present the results of the analysis of interviews with employees of institutions with regard to the sub-research questions. What topics are the educational programs for schools focused on? Specifically, we are looking at the way in which the theme of art is reflected in the educational programs and the link between the programs and themes related to the region, its history and cultural heritage.

Keywords: Gallery. Museum. Educational programs for schools. Art mediation. Regional exhibition institutions.

Úvod

Text představuje dílčí výsledky výzkumného projektu *Analýza koncepce doprovodných a vzdělávacích programů v galeriích a muzeích umění v Ústeckém kraji*, realizovaného v letech 2021–2022 na Katedře výtvarné kultury Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (ČR).¹ Záměrem projektu je podrobně popsat a analyzovat koncepci a typologii programů, které galerie a muzea – coby instituce reprezentující oblast tzv. neformálního vzdělávání – ve zvoleném regionu nabízejí.

Výzkumný design kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístup, přičemž aktuální fáze je kvalitativního charakteru. Výzkumný vzorek 24 institucí, jejichž hlavním či dílčím zájmem je prezentace a sběr výtvarného umění, užitého umění či designu, byl pro potřeby aktuální fáze zúžen na 13 institucí, které kromě doprovodných programů pro veřejnost nabízejí také

¹ Projekt číslo UJEP-SGS-2021-43-004-2 byl podpořen grantem v rámci studentské grantové soutěže na UJEP.

vzdělávací programy pro školy a zájmové skupiny. S pracovníky těchto institucí byly vedeny polostrukturované rozhovory, které byly následně kódovány² se zřetelem na následující výzkumné otázky:

- *Jaká je koncepce a typologie vzdělávacích programů pro školy v galeriích a muzeích v Ústeckém kraji?*
- *Na jaká témata se vzdělávací programy pro školy zaměřují?*

Nabízené vzdělávací programy pro školy

Nejprve se zaměříme na programy, které sledované instituce nabízejí školám a zájmovým skupinám. Na základě analýzy rozhovorů byly tyto programy rozděleny do tří kategorií: (1) programy k výstavám a stálým expozicím; (2) programy bez vazby na výstavy/stálé expozice; (3) specifické programy.

Do kategorie *programy k výstavám a stálým expozicím* spadají především *komentované prohlídky*. V rozhovorech nicméně opakovaně zaznívá, že se lektori záměrně snaží vyhybat pouhému výkladu před exponáty, ale propojují je s dalšími aktivitami, například s navazující výtvarnou dílnou či s úkoly v pracovním listu. V jiných případech se lektori snaží vést prohlídku formou dialogu se žáky. V institucích galerijního typu se setkáváme s programem označeným jako *galerijní animace*, zatímco v institucích muzejního typu se analogický výraz „muzejní animace“ neobjevuje, přesto jsou nabízeny *vzdělávací programy k výstavám a stálým expozicím*, které svou podobou – kombinováním teoretické a praktické části programu – galerijní animaci připomínají. Jako určitý „typ programu“ lze označit také *pracovní listy* a další *edukační prvky* přítomné ve výstavě či stálé expozici. V menší míře se objevují také *dílny a workshopy* k aktuálním výstavám a konkrétní *specifické jednorázové programy*. Muzeum města Ústí nad Labem například pravidelně pořádá mykologický den pro školy provázaný s mykologickou výstavou. Poměrně novým, přesto zřejmě oblíbeným programem, který byl zmiňován opakovaně, je úniková hra.

V kategorii *programy bez vazby na výstavy/stálé expozice* se objevují zejména *stálé vzdělávací programy*, které nesouvisejí s aktuální výstavou či stálou expozicí, ale s předmětem zájmu dané instituce (např. přírodovědné či historické programy). Tyto programy probíhají v prostorách muzea nebo v terénu (viz dále uvedené konkrétní příklady). Galerie Hraničář v Ústí nad Labem nabízí možnost realizovat stálé vzdělávací programy také v prostorách školy. Vedle těchto programů nabízejí některé instituce *odborné přednášky* či *vycházky městem*, pořádají *dílny, workshopy* nebo *festivally* pro školy. Příkladem je program pro střední odborné školy zaměřený na ilustraci

² Využito bylo zejména tzv. zaměřené kódování (Charmaz, 2006, s. 57 – 60), které je charakteristické vyšší mírou selekce, je více direktivní než otevřené kódování. Data byla zpracovávána v softwaru Atlas.ti.

a typografii, který v rámci každoroční akce Festival ilustrace a komiksu pořádala Galerie Hraničář.

Vedle těchto programů se setkáváme se *specifickými programy*, jakými jsou například *jednodenní či vícedenní semináře* pro školy a učitele, které nabízí Památník Terežín. V několika případech jsme se setkali také s *online programy* a *vzdělávacími projekty na webu*, jejichž vznik byl často motivován uzavřením či omezením provozu institucí v důsledku pandemie covid-19. Specifickým typem programu jsou *výtvarné či literární soutěže*. Některé instituce spolupracují se školami také na *dlouhodobých projektech*. Příkladem může být spolupráce Muzea města Ústí nad Labem se žáky 4. a 8. třídy v rámci projektu *Mít svět přečtený*³. V průběhu spolupráce vzniklo 16 vyučovacích hodin pro každý ročník, zaměřených na městskou faunu a na regionální historická témata (Bitva u Chlumce). V jiných případech se setkáváme s možností domluvit se na konkrétní podobě a naplní programu přímo na základě specifických požadavků školy.

Cílové skupiny vzdělávacích programů pro školy

Z analýzy rozhovorů vyplývá, že jednotlivé instituce společně pokrývají celé vzdělávací spektrum. Nelze vysledovat, že by některá cílová skupina převažovala. Spíše nacházíme individuální odlišnosti v jednotlivých institucích. Výstupem otevřeného kódování jsou tři skupiny, do nichž byly instituce zařazeny s ohledem na cílovou skupinu, na kterou se zaměřují nejčastěji.

Do první skupiny spadají instituce, které implicitně zmiňují *snahu zaměřovat se na všechny stupně škol*: Galerie Hraničář, Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem, Oblastí muzeum a galerie v Mostě, Oblastní muzeum v Chomutově, Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích. V praxi pak některé z nich odlišující cílové skupiny konkrétních programů, přičemž jeden program je vhodnější pro starší žáky (například s ohledem na téma výstavy), zatímco jiný program téže instituce je nabízen žákům mladším. V jiných případech je jeden program nabízen všem stupňům vzdělávání a na základě konkrétní poptávky jej poté lektori přizpůsobují věku účastníků.

Ve druhé skupině jsou instituce, které jako primární cílovou skupinu uvádějí *mateřské školy a 1. stupeň základní školy*: Muzeum města Ústí nad Labem, Oblastní muzeum Litoměřice, Oblastní muzeum v Děčíně. Tyto instituce obvykle také realizují programy pro 2. stupeň ZŠ a střední školy, z kapacitních důvodů je však nabízejí v menší míře. Zmiňovaným důvodem zaměření na MŠ a 1. stupeň ZŠ bývá fakt, že učitel na prvním stupni ZŠ či vychovatel v mateřské škole není limitován školním rozvrhem. Na rozdíl od

³ Na projektu s názvem *Mít svět přečtený aneb spolupráce knihoven a škol v Ústeckém kraji* spolupracovalo ústecké muzeum se Severočeskou vědeckou knihovnou v Ústí nad Labem.

učitele druhého stupně, který obvykle učí žáky pouze jeden konkrétní předmět a je tedy omezen časem jedné či dvou vyučovacích hodin.

Třetí skupinu tvoří instituce, které se primárně zaměřují na **základní a střední školy**. Zatímco Dům umění Ústí nad Labem a Galerie Emila Filly v Ústí nad Labem realizují v případě poptávky také programy pro mateřské školy, Regionální muzeum v Teplicích se na mateřské školy z důvodu obsahové náplně expozic nezaměřuje. Obdobně Památník Tereziín nabízí programy pouze pro 2. stupeň ZŠ a střední školy. To je dáno předmětem zájmu této instituce (2. světová válka a holocaust), který je pro mladší žáky obtížně zprostředkovatelný a současně školy navštěvují nabízené semináře v období, kdy jsou tato témata probírána ve výuce.

Vedle těchto primárních cílových skupin se setkáváme také s méně zastoupenými skupinami: základní umělecké školy, kroužky, školní družiny, speciální školy, hendikepovaní a žáci se specifickými vzdělávacími potřebami, vysoké školy i samotní pedagogové. Některé instituce nabízejí možnost realizovat výše zmíněné programy (např. komentované prohlídky) pro různé zájmové skupiny a spolupracují s nejrůznějšími organizacemi. Jako příklad uveďme program, který pro Centrum pro náhradní rodinnou péči připravilo Oblastní muzeum v Litoměřicích či seminář pro zaměstnance Ministerstva obrany pořádaný Památníkem Tereziín.

Témata vzdělávacích programů pro školy

Vedle typologie vzdělávacích programů a jejich cílových skupin sledujeme také témata, na která se programy zaměřují. Na základě získaných dat bylo definováno deset tematických oblastí: (1) historie; (2) přírodní vědy; (3) region; (4) náboženství, svátky, (5) etnografie; (5) výtvarné umění; (6) literatura, lingvistika, typografie; (7) architektura; (8) archeologie; (9) užité umění, řemeslo; (10) ekologie, životní prostředí. Jako nejvíce zastoupené zmiňme oblasti týkající se historických, regionálních a přírodovědných témat.

Pokud se blíže zaměříme na jednotlivé oblasti, mezi historická témata řadíme především vzdělávací programy věnující se konkrétním historickým obdobím, historickým událostem, uměleckým směrům a slohům, regionální historii, historii školství, přírodním národům, jednotlivým historickým osobnostem, ale i historii jednotlivých institucí a historii města, což se prolíná také s oblastí regionálních témat. Zde je nutno zmínit, že některá témata byla v rámci analýzy zařazena do více kategorií a jsou proto součástí více uvedených oblastí.

V rámci přírodních věd byly v rozhovorech nejčastěji zmiňovány programy věnující se fauně, floře, geografii, geologii, lidskému tělu, mineralogii, mykologii, přírodovědě, ročním obdobím, vlastivědě, vodstvu, ale i tématům řešeným v rámci terénních vycházek a přírodovědným tématům

zaměřeným na region. Konkrétním regionálním tématům se budeme věnovat v další části tohoto textu.

Mezi ty méně početné, ale neméně důležité, patří témata zaměřená na etnografii, náboženství a svátky, konkrétně na Vánoce a Velikonoce. Dále také témata týkající se výtvarného umění, kde lze uvést vzdělávací programy věnující se gotice, impresionismu, kubismu, ale i konkrétním výtvarným umělcům, technikám, směrům a obdobím. Další oblastí byla literatura, lingvistika a typografie, kde můžeme jako příklad uvést písně, pohádky či regionální pověsti, se kterými se v rámci vzdělávacích programů pro školy rovněž pracuje.

Dále se objevovala témata zaměřená na architekturu a stavitelství, ekologii a životní prostředí, ale také na archeologii, mineralogii a zkameněliny. Zajímavá témata se objevila také v oblasti užitého umění a řemesla. Pro představu uveďme například tematiku hodin a času, postup zpracování lnu, výrobu porcelánu a další rukodělné techniky.

Vzdělávací programy pro školy zaměřené na regionální témata

Jak již bylo zmíněno výše, regionální témata vzdělávacích programů se často prolínají také s jinými tematickými oblastmi. Konkrétně se jedná o témata orientovaná na regionální historii, přírodovědná témata se zaměřením na region (například téma hutnictví či hornictví v oblasti Krušnohoří), faunu, geologii, město a jeho okolí, stavitelství, výrobu porcelánu, ale i aktuální témata v konkrétních regionálních souvislostech.

Konkrétním příkladem zapojení regionálních témat do vzdělávacích programů pro školy je stálý vzdělávací program „Městem teče řeka“⁴, který nabízí Muzeum města Ústí nad Labem. Tento program je koncipován jako naučná vycházka po Střekovském nábřeží v Ústí nad Labem a v okolí řeky Labe. Cílovou skupinou jsou žáci 4. a 5. ročníků základních škol. Součástí programu je pozorování přírody v okolí řeky, povídání o historii Labské pláže a Masarykových zdymadel a návštěva rybiho přechodu. Během cesty žáci vyplňují průvodní deníky, současně je využita řada pomůcek k pozorování přírody, například kelímkové lupy či dalekohledy. Během programu se žáci dozvídají informace o vodních ptácích a o jejich správném krmení, zaměřují se na savce žijící v okolí řeky, pozorují jejich pobytové znamení a následně se soustředí na samotnou řeku, její využití i znečištění.

Dalším příkladem regionálně zaměřeného vzdělávacího programu je program „Kdo se bojí nesmí do města“⁵, který nabízí Galerie Hraničář v Ústí nad Labem. Program cílí na veřejný prostor a na tolerantnost a ohleduplnost

⁴ Více informací o daném vzdělávacím programu jsou k dispozici zde: https://www.muzeumusti.cz/oddeleni/muzejni-pedagogika/interaktivni-programy/#mestem_tece_reka

⁵ Více informací o daném vzdělávacím programu spolu s pracovními listy, metodikou a stolní hrou jsou k dispozici zde: <https://hranicar-usti.cz/pracovni-listy/kdo-se-boji-nesmi-do-mesta/>

vůči druhým. Cílovou skupinou jsou žáci 1. a 2. stupně základních škol. Součástí programu je metodika pro učitele, stolní hra a pracovní listy, které jsou využitelné také mimo prostředí galerie, konkrétně během práce se žáky ve veřejném prostoru či ve školních třídách. Program navazuje na výstavu *Komu patří město*, která byla realizována během uzavření instituce v souvislosti s pandemií covid-19, což vedlo k transformaci programu a jeho adaptaci i mimo prostředí galerie. V rámci této aktivity vznikly videozáznamy s dětmi žijícími v dané oblasti, které představují jim známý veřejný prostor a diskutují o jeho pozitivích, negativích i možnostech jeho zlepšení. Součástí videí je i názorná ukázka, jak s dostupnými pracovními listy pracovat. Veškeré materiály a zmíněná podpora pro učitele je zdarma k dispozici na webu instituce.

Zprostředkování výtvarného umění v rámci vzdělávacích programů pro školy

Ze třinácti institucí, ve kterých byl realizován rozhovor, bylo u osmi zjištěno, že v rámci realizovaných vzdělávacích programů pro školy dochází ke zprostředkování výtvarného umění. Konkrétně se jedná o instituce: Dům umění Ústí nad Labem, Galerie Emila Filly, Galerie Hraničář, Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem, Muzeum města Ústí nad Labem, Oblastní muzeum a galerie v Mostě, Regionální muzeum v Teplicích a Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích.

U čtyř dalších institucí není zprostředkování výtvarného umění hlavním tématem a pokud se objevuje, jedná se o zprostředkování užitého umění či řemesla. Konkrétně se jedná o Oblastní muzeum Litoměřice, Oblastní muzeum v Děčíně, Oblastní muzeum v Chomutově a Památník Terežín.

Poslední z oslovených institucí je Chomutovská knihovna, jejíž součástí je Galerie Špejchar a Galerie Lurago. U této instituce na základě získaných dat ke zprostředkování výtvarného umění nedochází, jelikož Chomutovská knihovna nabízí vzdělávací programy pouze v rámci knihovny, nikoliv však v rámci zmíněných galerií.

Způsob zapojení tématu umění/uměleckého díla do vzdělávacích programů pro školy

Pokud se zaměříme na způsoby, jak je téma umění či umělecké dílo zapojeno do vzdělávacích programů pro školy, nejčastěji se jedná formu dialogu například v rámci komentovaných prohlídek. V praktické části programů pak dochází k propojení (výtvarných) činností s daným dílem převážně volbou média nebo obdobného tématu, jaký volí daný umělec. Pozornost je také směřována na předání názoru a informací žákům.

Nejčastěji bývá do programu zapojeno konkrétní umělecké dílo, přičemž je kladen důraz na jeho zprostředkování a vnímání. Umělecké dílo je pak velmi často využito také v rámci praktických činností, jež jsou součástí vzdělávacích programů nebo v rámci výtvarných dílen.

Pro názornost uvedme vzdělávací program „Moje první návštěva galerie“⁶, který je součástí stálé nabídky programů Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem. Jedná se o galerijní animaci ke stálé expozici, která je vhodná pro mateřské školy a 1. stupně základních škol. Cílem programu je usnadnit dětem první kontakt s prostředím galerie. Děti se seznámí s historií budovy, vznikem sbírky, osobnostmi umělců a vybranými díly. Realizované úkoly žáky naučí, jak se mají chovat v galerii a podobných institucích. Animace probíhá v expozici před originály uměleckých děl. Děti hledají konkrétní výtvarná díla pomocí kartiček s detailními výřezy, které působí na jejich představitelství a povzbuzují dětskou fantazii k přemýšlení o různých předmětech a příbězích. Během prohlídky děti využívají pracovní listy s praktickými úkoly, díky nimž dokáží lépe vnímat kompozici obrazu i smysl uměleckého díla.

Závěr

V rámci tohoto textu byly prezentovány dílčí výsledky výzkumného projektu zaměřeného na doprovodné a vzdělávací programy v galeriích a muzeích v Ústeckém kraji. Sledovali jsme nabídku vzdělávacích programů pro školy, jejich témata, konkrétní cílové skupiny a způsoby zapojení uměleckého díla do těchto programů.

Výsledky analýzy rozhovorů nám poskytují bližší vhled nejen do chodu konkrétních institucí a do struktury vzdělávacích programů, které tyto instituce nabízejí, ale také do vztahu formálního a neformálního vzdělávání. Vztah těchto dvou oblastí se bude v souvislosti s kurikulární reformou (aktuálně probíhající revize rámcových vzdělávacích programů v ČR) a s předpokládaným zavedením tzv. kulturních kompetencí⁷ zřejmě stále častěji očitat v centru pozornosti odborné i široké veřejnosti. Otevírá se příležitost důsledněji v kurikulumu deklarovat význam návštěv galerií a muzeí umění během povinného vzdělávání na základní škole.

Významnost tohoto propojení v kontextu vzdělávání ve Slovenské republice nepřímou konstatuje např. Biarincová (2014): „z aspektu edukačného a umeleckého ponímania, je kultúrne dedičstvo a ľudová kultúra chápaná ako kreatívny zdroj inšpirácie. Uvedomujeme si, že šírenie hodnôt našej ľudovej kultúry prostredníctvom rôznych edukačných interaktívnych a aktivizujúcich foriem, metód, kurzov a projektov je stále potrebné. Podpora vzdelávacích

⁶ Více informací o daném vzdělávacím programu jsou k dispozici zde: <https://galerieroudnice.cz/info/edukace>

⁷ Součást nadoborových, tzv. klíčových kompetencí.

aktivit orientovaných aj na vytváranie vzťahu mládeže k tradíciám je krokom k spoznávaniu a uvedomeniu si vlastnej kultúrnej identity v multikultúrnej dobe.“

Předpokládáme, že data získaná z uskutečněných rozhovorů, ale také data z předchozích etap výzkumného projektu (např. kvantitativní data z výročních zpráv zapojených institucí, z jejich webových stránek a z profilů na sociálních sítích) poskytnou přesnější představu o možnostech efektivního propojení formálního a neformálního vzdělávání nejen v Ústeckém kraji.

Bibliografie

- Biarincová, P. 2014. Aktuálne hodnoty ľudovej kultúry vo vzdelávaní. In: *Kultura, umění a výchova* [online], 2 (1): 2336-1824 [cit. 27. prosince 2022]. Dostupné z: <https://www.kuv.upol.cz/post/aktuálne-hodnoty-ľudovej-kultúry-vo-vzdelávan%C3%AD>
- Edukace. 2022. *Galerie Roudnice* [online]. Roudnice nad Labem: Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem, příspěvková organizace, 2022. [cit. 6. prosince 2022]. Dostupné z: <https://galerieroudnice.cz/info/edukace>
- Charmaz, K. 2006. *Constructing grounded theory*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2006. 208 s. ISBN 978-0-7619-7352-2.
- Interaktivní programy. 2022. *Muzeum města Ústí nad Labem* [online]. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 2022 [cit. 6. prosince 2022]. Dostupné z: https://www.muzeumusti.cz/oddeleni/muzejni-pedagogika/interaktivni-programy/#mestem_tece_reka
- Kdo se bojí nesmí do města. 2020. *Hraničář* [online]. Ústí nad Labem: Veřejný sál Hraničář, 2020. [cit. 6. prosince 2022]. Dostupné z: <https://hranicar-usti.cz/pracovni-listy/kdo-se-boji-nesmi-do-mesta/>

Mgr. Miloš Makovský, Ph.D.

Katedra výtvarné kultury

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta

České mládeže 8, 400 01 Ústí nad Labem, Česká republika

milos.makovsky@ujep.cz

Mgr. Lucie Melechovská

Katedra výtvarné kultury

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta

České mládeže 8, 400 01 Ústí nad Labem, Česká republika

l.melechovska@seznam.cz

Mgr. MgA. Dagmar Myšáková, Ph.D.

Katedra výtvarné kultury

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta

České mládeže 8, 400 01 Ústí nad Labem, Česká republika

dagmar.mysakova@ujep.cz